

6 Aktuell forskning

Det kulturhistoriska arvet är en viktig del att ta ställning till vid förändringar av vårt befintliga bebyggelsebestånd, men dock inte det enda. Det är också viktigt att vara medveten om hur förändringar kan göras för att en hållbar utveckling på bästa sätt kan främjas med givna förutsättningar.

Kulturmiljöns betydelse

Stadsmiljön är en del av det gemensamma kulturarvet. Begreppet kulturmiljö avser inte endast miljöer med historiska monumentalbyggnader, utan även yngre bostadsområden och stadsmiljöer som kan bestå av tämligen all dagliga hus. Även dessa är värda att värda och bevara. Kulturarvet är något som kan förena invånarna i ett område och ge dem en känsla av identitet och stolthet.⁷ Karaktärsfulla miljöer som är väl bibehållna berättar om människors liv på denna plats och det bildar den själ som särskiljer det ena området från det andra. Mitt i detta kulturarv påverkas vi såväl medvetet som omedvetet.⁵

I våra städer finns det sammanslutningar av engagerade invånare som vill bevara och värda våra kulturmiljöer. Att så även är fallet i Södra Guldheden har tidigare planeringsarbeten fått erfarenhet av. De boende är ofta mycket kunniga och är till stor hjälp vid studier och vid eventuella

förändringar i det aktuella området. På grund av begränsad tid för examensarbetet, har jag dessvärre inte kunnat ta hjälp av invånarna i Södra Guldheden, men uppmuntrar till att detta görs i det fortsatta planeringsarbetet.

Att det finns ett engagemang bland medborgarna kring våra kulturmiljöer har även en bred enkätundersökning visat, vilken har gjorts av bland andra Länsstyrelsen i Västra Götalands län. I undersökningen, som genomfördes år 2003, deltog cirka 6 000 personer. Dessa bodde i Västra Götalands län och var i åldrarna 15-85 år. Resultatet visar på att de tillfrågande ansåg att kulturarv var viktigt och att kulturmiljöarbetet hade ett starkt stöd. Det var förhållandevis små åsiktsskillnader beroende på var man bodde i länet, men däremot spelade faktorer som ålder, kön och utbildning en större roll. Kulturarbetet tycktes vara desto viktigare ju äldre man var, vilket troligtvis beror på att när man är äldre har man mer förankring i det redan byggda som bland annat väcker minnen. Med åldern kom även ett ökat antal medlemskap i hembygdsföreningar etc. Undersökningen visade också på att vikten av kulturarbete ökade med utbildningsnivå. Fler hade aktivt engagerat sig för att bevara något av kulturhistoriskt värde bland dem med högre utbildning. När det gäller skillnaderna mellan könen, visade undersökningen att kvinnorna fann generellt fler saker som var viktiga att bevara än vad männen tyckte. Slutligen ansåg de tillfrågade att man genom kulturmiljön lär sig något om sin historia,

vilket i sin tur bidrar till en förståelse av samtiden. Många menade på att vårt kulturarv bidrar till livskvaliteten.⁶ Detta visar än en gång att det är viktigt att vi värnar om våra kulturmiljöer och att vi gör förändringar som är varsamma mot denna.

Nya stadsbyggnadsfrågor

Våra nuvarande städer har till stora delar påverkats hur vi har byggt våra städer de senaste femtio åren. Efter 1945 har nära tre fjärdedelar av vårt bostadsbestånd byggts.¹¹³ Därför baseras den nutida staden i stort på funktionalismens ideal vilka, som tidigare nämnts, föddes ur viljan att råda bot på städernas trångboddhet och osanitära förhållanden. Idag har vi inte längre dessa problem utan ser istället problem som miljöförstöring, resursslöseri, segregation och ensamhet. Eftersom vi står inför andra frågor att lösa, bör vi också planera enligt annat recept än vad man gjorde för att lösa förra sekelskiftets problem.¹¹²

Utspridda städer

För att vi ska kunna uppnå en bärkraftig utveckling för miljön, det vill säga en minskning till en tredjedel av dagens energianvändning i transportsektorn, måste en minskning komma till stånd i vårt transportarbete.¹¹³ Göteborg är en av de mest utspridda städerna i Sverige. Med utspridda städer ökar avstånden, vilket därmed även påverkar människors bilanvändande. I sin tur påverkar vårt ökade

bilanvändande utspridningen ännu mer med tanke på bilens utrymmesbehov genom vägar och parkeringsplatser. Att Göteborg därtill har ett relativt ineffektivt spårvägsnät och att kollektiva pendlingslösningar in och ut från staden inte är så effektiva, gör att transportarbetet ökar ytterligare i staden. Därtill kommer att en stor del av näringslivet i Göteborgsområdet har transporter som affärsidé såsom Volvo, hamnen etc. vilket ökar transporterna ytterligare.¹¹⁵

Att våra städer har blivit alltmer utspridda beror till stor del även på att vi har en ökad utrymmesstandard. Våra bostäder tar mycket större plats än vad de gjorde tidigare. Även andelen enpersonshushåll har ökat. Priset av en alltför stor utglesning har fått betalas av såväl miljön, hälsan och det sociala livet.¹²⁰ Vi behöver börja bygga våra städer inåt istället för utåt och nyttja tidigare bebyggd mark som nu börjar dyka upp i våra städer allteftersom behoven och verksamheters markanvändning förändras.¹¹⁴

När man ska planera för god tillgänglighet och ett minskat bilberoende etc. får man inte glömma att utgå från de unika kvaliteter som finns i varje stad eller samhälle. En stad som kulturhistoriskt sett är gles och grön till sin karaktär kan inte behandlas på samma sätt som en stad vilken från början är tät och kompakt. Dock går det ändå att minska transportarbetet i den glesare staden genom en medveten planering. Genom den medvetna planeringen kan man skapa en viss förtätning och försöka blanda olika funktioner. Stadens själ måste dock vara den ständiga ledstjärnan i allt planeringsarbete.¹¹⁶

Förändrade livsmönster

Vi har idag hamnat inför nya förutsättningar för stadsbyggandet än dem som gällde förr. Våra förhållanden i vardagslivet ser inte likadana ut som de för några decennier sedan gjorde. Vi lever längre, familjeantalet har sjunkit, vi bor större, bilismen har ökat och därmed våran rörlighet etc. Till stor del har vi även fått ett annat synsätt på natur, miljö och kultur.¹¹⁴

Samhällets kontroll över vardagens målpunkter har minskat i takt med att samhället har förändrats. Många av de aktiviteter som tidigare utgjorde basen för ett grannskap har försvunnit från bostädernas närhet. Oftast arbetar båda föräldrarna och turas om att skjutsa barnen till deras organiserade aktiviteter runtom i staden. Man handlar också oftare på de externa köpcentrumen utanför städerna och har andra krav när det gäller utbud och tillgänglighet. Numera är dessutom cirka 40 % av hushållen enpersonshushåll med andra behov än barnfamiljernas. Nya livsstilar har lett till nya rörelsemönster.¹²⁴

Med tanke på den ökade andelen enpersonshushåll kan också konsekvenser som ensamhet uppstå. Vår tids stora folkhälsoproblem uppfattas alltmer som psykosocial ohälsa. Man har sett att det till exempel finns samband mellan ensamhet, depression och hjärt- och kärlsjukdomar. Förra sekelskiftets folkhälsoproblem – trångboddheten, håller nu på att ändras i detta sekelskiftets folkhälsoproblem – ensamheten.¹²⁶

Möten

I många stadsbygder erbjuder områden avskildhet, tystnad, lugn och ro. Man kan ofta röra sig utan att någonsin träffa på något oförutsett, särskilt om man tar sig fram med bil. Men detta är inte något märkligt, i sin helhet är ju det moderna stadslandskapet planerat och byggt för att minimera konflikter.¹²² I våra moderna städer och stadsdelar är därför spontana möten mer svårtillgängligt. Människors vistelse och rörelse är utspridda på en mängd gångstråk, lekplatser, parkeringsplatser och vägar.¹²³ Ju mer befolkningstätheten minskar, minskar även chanserna för dessa möten. Vi behöver därför arbeta för att åstadkomma ett samhälle med ökade chanser till slumpmässiga möten mellan olika (ensamma) människor. Där spelar också stadsdelstorgen en stor roll.

Torgen är viktiga, dels som kulturbärare men de är också livsnödvändiga för stora grupper av människor som inte har tillgång till bil eller inte vill använda bil. Det är på torget dessa handlar en stor del av det de behöver, och det är på torget en viktig del av deras sociala liv utspelas. För många har torgen en större betydelse än vad andra kan ana.¹²⁵ Med våra ändrade köpmönster hotas numera torgen och därmed hotas också en viktig del av våra levande bostadsområden.

Positiva effekter av förtätning

Att förtäta där det är lämpligt finns det många goda argument för. En tätare stad/stadsdel uppfattas av många som mer dynamisk. Den

alstrar även kortare resor till vardags vilket ger mindre utsläpp och därmed mindre luftföroreningar. Det gynnar i sin tur också vår egen tid, som allt fler inte känner räckta till. Att bygga tätt kan även vara ekonomiska motiv; exploateringskostnaderna kan bli lägre och det kan bli billigare att genomföra kollektiva trafiklösningar. För att finna den rätta balansen mellan täthet och gleshet är samspelet mellan byggnaderna, trafikens platser och stadens gröna områden avgörande.¹¹⁸ När man förtätar staden inåt bör tillkommande bebyggelse i första hand placeras i anslutning till det redan byggda.¹¹⁹

Ensamheten börjar, som tidigare nämnts, bli vår nya tids folksjukdom, därför är de spontana och oplanerade mötena allt mer viktiga.¹²¹ Samlas fler människor på en plats ökar dessa chanser. Genom att förtäta våra städer kan även större grupper kan få tillgång till det stadsliv som idag enbart är förunnat ett fåtal. Förtätning och återanvändning av mark är också den enda vägen till ett miljömässigt hållbart samhälle.¹¹⁷

Grönskans betydelse

Södra Guldheden består, som tidigare nämnts, till stora delar av grönska. För att medvetna val ska kunna göras och för att inte grönskan endast ska betraktas som obebyggd mark, krävs det kunskap om det grönas betydelse för både människor och djur.

Hot mot våra grönarealer

Städernas grönområden står ständigt inför hot. Trots att den stora betydelsen av grönska för människor i städer och tätorter länge har framhållits inom den kommunala parkplaneringen och på senare år även har styrkts inom forskning, har trycket på de gröna områdena från exploateringsintressen varit stort i kommunerna. Andelen parkmark (all mark som förvaltas av park- och naturförvaltningen och är till allmän användning) av tätortsarealen har rapporterats minska. Förändringen sedd över en längre period är påtaglig, även om det handlar om var för sig små ingrepp.¹²⁹ Istället för att grönstrukturen ses som väsentliga delar av bebyggelsestrukturen ses den dessvärre ofta som en outnyttjad markresurs. Ett stort problem är att många av kommunens politiker har denna syn och kanske också till viss del tjänstemännen.¹³⁰ Trenden måste brytas om stadsbor fortsättningsvis ska kunna ha grönska i sin närhet. De flesta av oss lever huvudsakligen våra liv i staden. De växande städerna förtätas alltmer, särskilt i de inre delarna av staden. Grönskan hotas av den nya bebyggelsen och av de nya

trafiklederna. Parkerna naggas i kanten och blir bara mindre och mindre.¹³¹

Även bristen på ekonomiska resurser är ett hot mot våra grönområden. Ofta skärs kostnaderna ner för skötsel av parker och grönområden när kommunens budget är ansträngd. Följden av eftersatt skötsel och exploatering av våra grönområden blir ofta mindre, färre och mer spridda grönområden. Dessa har en sämre funktion för både människor, djur och växter. Även om inte hela delar tas i anspråk så finns det stora risker att de trasas samman. Det är inte endast bebyggelse i den vanliga bemärkelsen som orsakar detta, utan även trafikleder som bryter sönder grönstrukturen skapar barriärer och bryter viktiga samband. Detta påverkar även grönområdets värden i fråga om avkoppling och rekreation. I Göteborg är till exempel 69 % av all tillgänglig grönyta inom 5 km utsatt för bullerstörningar. Detta beror på att dessa grönytor är närmare än 500 m från en större bilväg.¹³²

Alla vill bo i närheten av parken, men ju mer den naggas i kanten desto mindre park blir det kvar. Området tappar därmed sin karaktär och attraktivitet. Det är lätt hänt om man inte är observant, att man bygger bort de kvaliteter som från början utgjorde grunden till att man valt att förtäta just detta område.¹³³

Gröna "nackdelar"

Det är inte meningen att man ska använda begreppet grönstruktur som ett generellt försvarande av gröna områden. Det är inte till gagn för en effektiv och hållbar planering i kommunerna. Mängden grönyta i de svenska städerna kan också anses utgöra ett problem. Mängden grönområden inom en stad påverkar boendetätheten, ju mer grönyta ju lägre boendetäthet. Låg boendetäthet genererar ökade transporter, vilket anses motverka långsiktigt hållbara städer.¹²⁹ I miljöpolitikens mål "God bebyggd miljö" finns det ett flertal delmål. Två av dessa, "Minskat transportbehov och miljöanpassade resor" samt "Bevarande av natur- och grönområden samt biologisk mångfald", innehåller en tydlig målkonflikt. Konflikten utgörs i stora drag av att den stora mängden grönarealer i svenska städer är en av huvudförklaringarna till att invånarnas tillgänglighet till olika målpunkter mätt i avstånd ökar. Bilanvändningen ökar med ökande avstånd, samtidigt som målet att öka andelen gång- och cykeltrafik samt kollektivtrafik blir svårare att uppnå.¹²⁸

De gröna områdena skapar dessutom framför allt hos kvinnor en oro att utsättas för våld. De fungerar också som barriärer mellan bostadsområden vilket kan förstärka den sociala segregationen i städerna. Grönområdena anses också bidra till en utglesning av stadsbygden och motverka stadsmässighet.¹²⁹

Med detta menas inte att det gröna är ett hot mot hållbar utveckling, utan betonar att det alltid finns två olika sidor att se på saken.

Hälsoaspekten

För bland annat många barn, gamla och andra som inte kan ta del av de rekreativmöjligheter en bit bort, är naturen inpå knuten ibland det enda möjliga mötet med naturen som ges.¹³⁵ Det är även nödvändigt för barn att få en grön uppväxtmiljö för att de ska kunna grundlägga en positiv känsla för naturen som vuxen.¹³⁶ Barnen påverkas också av den mångformigheten som finns i naturen. Den stimulerar deras fantasi och gynnar motoriken. Det finns förutom de nämnda grupperna, de som har svårt att gå ut och är hänvisade att uppleva sin omvärld från sin balkong eller bakom ett fönster.¹³⁷

Bostadsgård vid Doktor Forselius backe – Foto 2004

En grön stad är mer än vacker och trevlig, den gör också oss människor friska. Den som har en nära tillgång till natur känner sig både piggare och friskare. Om man utnyttjar parken eller ett grönområde, har till stor del att göra med vilket avstånd man har till grönskan.¹³⁸ Forskning visar att om man har grönska nära sin bostad är det också större chans att man tar sig till ett strövområde lite längre bort än om man inte har någon grönska alls där man bor. Det spelar också stor roll hur väl utvecklad grönstrukturen är. Detta är viktigt för hur människor upplever och använder parker och natur. Den som har ett varierat utbud av gröna ytor i sin boendemiljö vistas mer ute och är betydligt friskare. För att uppfylla dessa krav bör grönskan vara nära, sammanhållet och tillräckligt stort.¹³⁷

Samhällets och de enskilda människornas ekonomi urholkas idag av kostnaderna för sjukskrivningar och förtidspensioner. I otryggheten och stressen i arbetslivet, söks orsakerna till den ökade ohälsan. Det allt mer pressade privatlivet hos befolkningen bidrar till detta. Men det kan dock finnas motmedel, svaret på problemet kan finnas i naturen. Den forskning som pågått de senaste 15-20 åren, kan vars resultat verka självklart för många men nu fått en vetenskaplig tyngd. Redan efter 5-7 minuter i naturen sjunker blodtrycket. Man kan halvera risken för stroke och hjärt/kärlsjukdom och förlänga livet med 8-10 år om man regelbundet utnyttjar trädgården, parken, grönytor och strövområden. Om man har denna livsstil nära naturen har den samma förklaringsvärde för individens hälsa som arbetssituation, arbetsmiljö,

boendemiljö och sjukvårdens insatser tillsammans. Så nog väger vistelsen i naturen tungt i hälsofrågan.¹³⁹

Flora & fauna

Djur och växter behöver spridningsvägar för sin överlevnad på samma sätt som människan behöver vägar för varutransporter och förflyttning. Grönområden i och kring städerna, avbryts vanligtvis av barriärer. Olika djurgrupper påverkas mycket olika om två områden isoleras från varandra. Fragmentering (uppsplittring av landskap, naturtyper eller djurpopulationer) anses idag som det största hotet mot den biologiska mångfalden.¹⁴⁰ Fragmentering av grönstrukturen måste därför minimeras och sammansatthet bör eftersträvas. Det vill säga att det är bättre att arealen binds samman till ett område, än att vara uppsplittrad på delområden. Den teoretiskt bästa geometriska form på ett grönområde är en cirkel. Eftersom detta inte så ofta är möjligt att eftersträva, är det viktigaste att undvika avskärande strukturer som till exempel vägar. Man bör också arbeta för att förbinda gröna områden med varandra.¹⁴¹

Sociotopskartor

I Stockholm har det genomförts arbeten med så kallade sociotopskartor. En sociotopskarta är följden utav undersökningar som gjorts kring de boendes vardagsliv utomhus i parker, naturområden och andra friytor.¹⁴² Resultaten i Stockholm visar på att ju fler värden man

har tillgång till i närmiljön, desto oftare används den. Viktiga är såväl bostadens närmiljö, som närhet till parker och grönområden. För att en plats skall användas och bli värdefull, är tillgänglighet en förutsättning. Andra sådana grundläggande förutsättningar är trygghet och trivsel.¹⁴³

I Göteborg har det inte gjorts någon liknande omfattande kartering men det har dock påbörjats så smått. Förhoppningsvis är ambitionerna på park- och naturförvaltningen att kartera hela stadens grönytor genom sociotopsbegreppet. Det är viktigt att se stadens grönstruktur i ett vidare sammanhang som även inkluderar människors användning av grönytor. Det har dock inte funnits utrymme i detta arbete att göra liknande sociotopskartering över Södra Guldheden.